

kullara ait olup gözetilmesi emredilen bütün hakları kapsadığı kanaatinde olduğunu belirttikten sonra müfessirlerin çoğunun bu ifadeyi sıla-i rahimle sınırladığını söyler (*Fethu'l-kadîr*, III, 89). İki âyet (el-Bakara 2/27; er-Ra'd 13/25) yine sıla kökünden bir fiil kullanılarak Allah'ın yaşatılmasını emrettiği bağları koparanları kınanmaktadır; burada da akrabalık bağlarını kesenlerin kastedildiğini belirtenler vardır (Şevkânî, I, 61). Bu yorumu benimseyen Taberî'ye göre bağları koparmaktan maksat, Allah'ın farz kıldığı akrabalık haklarını ödemekten ve yakınlara iyilik etmekten kaçınmak suretiyle onlara haksızlık yapmak, bağları yaşatmaktan maksat ise Allah'ın kendi haklarından sayılan, akrabalara karşı yerine getirilmesini farz kıldığı vecibeleri yerine getirmek ve onlara şefkatle muamele etmektir. Tâbiîn müfessirlerinden Katâde b. Diâme de âyeti bu anlamda yorumlamıştır (*Câmi'u'l-beyân*, I, 221).

Sıla-i rahim konusu hadislerde de geniş biçimde yer almış, gerek bu tabirle gerekse başka ifadelerle bunun önemi vurgulanmıştır. Buhârî'nin konuya ayırdığı bablardan biri ("Şilatü'r-rahm" başlığını taşır ("Edeb", 10). Burada yer alan bir hadiste bir kimsenin, "Beni cennete götüreceksin iş söyler misiniz?" şeklindeki bir sorusuna Hz. Peygamber, "Allah'a kulluk edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın; namazını kılar, zekâtını verirsin ve akrabanı gözetirsin" diye cevap vermiştir (ayrıca bk. *Müsned*, V, 417, 418; Buhârî, "Zekât", I; "Kefâlet", 4; Müslim, "İmân", 12, 14). Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'inde, "Kim akrabasına ilgi gösterirse Allah da ona ilgi gösterir" şeklindeki başlık altında kaydedilen bir hadise göre ("Edeb", 13) Allah Teâlâ, ana rahmine bağlı akrabalık düzenini kurduktan sonra bu bağları yaşatanlara kendisinin ilgisinin süreceğini, akrabalık bağlarını koparanları ise kendi ilgisinden mahrum bırakacağını bildirmiştir. Ashaba bu bilgiyi veren Resûlullah, sıla-i rahmi terketmenin kötülüğüne işaret eden Muhammed sûresinin 22. âyetini okumalarını öğütlemiştir. Diğer bazı hadislerde de Allah'ın rahmân ismiyle sıla-i rahim arasında ilişki kurularak bu görevi yerine getirenlerin ilâhî rahmetten nasiplerini alacaklarına, ihmal edenlerin ise rahmetten yoksun kalacaklarına işaret edilir (meselâ bk. *Müsned*, I, 190, 191, 194; VI, 62; Buhârî, "Edeb", 13; Tirmizî, "Birr", 16). Hadislerde sıla-i rahim konusunda karşılık beklenmemesi, ilişkiyi kesenlerle de akrabalık bağlarının sürdürülmesi gerektiği bildirilmektedir (*Müs-*

ned, II, 160, 194; III, 437; IV, 148, 158; Buhârî, "Edeb", 15; Ebû Dâvûd, "Zekât", 45). Resûlullah, sıla-i rahmin müslüman olmayan yakın akrabaya karşı da geçerli olduğunu ifade etmiş ve, "Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz" meâlindeki âyetin (el-Mümtehine 60/8) buna işaret ettiğini bildirmiş (*Müsned*, VI, 344; Buhârî, "Hibe", 29; "Edeb", 7, 8, 9; Müslim, "Zekât", 50), hangi sadakanın daha faziletli olduğuna dair bir soruya da "Akrabaya verilir, çünkü bunda bir sadaka, bir de sıla-i rahim sevabı var" cevabını vermiştir (*Müsned*, IV, 17, 18; Tirmizî, "Zekât", 24, 26; Nesâî, "Zekât", 22, 82). Bazı hadislerde sıla-i rahmin ömrü uzatacağı ifade edilir (meselâ bk. *Müsned*, III, 156, 247, 266; Buhârî, "Edeb", 12; Müslim, "Birr", 20, 21). Bu hadisler, "Allah dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır" meâlindeki âyete (er-Ra'd 13/39) dayanılarak lafzî mânada anlaşıldığı gibi, "Allah böylelerine arkasından dua edecek hayırlı nesiller verir" şeklinde de açıklanmıştır (İbn Hacer el-Heytemî, s. 137-138).

Bilhassa edep ve mev'iza türündeki kitaplarda sıla-i rahim konusuna yer verilmiştir. Bunun yanında Abdullah b. Mübârek'in *Kitâbü'l-Birr ve's-şıla'sı*, Hüseyin b. Hasan el-Mervezî'nin aynı isimdeki eseri, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-Birr ve's-şıla'sı*, İbn Hacer el-Heytemî'nin *Esne'l-me'tâlib fi şilati'l-e'karib*'i gibi kitaplar da yazılmış, bu kitaplarda genel olarak insan ilişkileri ve özellikle sıla-i rahim üzerinde durulmuştur. Ancak gerek bu eserlerde gerekse İbn Kuteybe'nin *Uyûnü'l-aḥbâr*'ı, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin *el-Âdâb*'ı, İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî'nin *el-Meḥâsin ve'l-me-sâvî'si*, İbn Abdülber en-Nemerî'nin *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis*'i gibi sıla-i rahim konusuna kısmen yer veren kaynaklarda sadece bu husustaki âyet ve hadislerle Selef'ten gelen rivayetler sıralanmıştır. Gazzâlî'nin de *İhyâ'* adlı eserinin insanların birbirlerine karşı hakları ve sorumluluklarını işlediği bölümünde (II, 192-221) yalnız rivayetleri aktarmakla yetindiği görülmektedir. Bu eserlerde ana babaya saygı ve iyilik, çocukların bakımı ve gözetilmesi, eşler arasındaki haklar ve sorumluluklar, diğer akrabaların karşılıklı sorumlulukları, akrabalık bağlarının yaşatılması, komşuluk hakları gibi konular üzerinde durulur. Bu kitaplarda köle ve hizmetçiler konusunun akrabalarla birlikte ele alınarak bunların hakları ve sorumluluk-

larından söz edilmesi, İslâm ahlâk kültüründe insan haklarına verilen önemi yansırtması bakımından dikkat çekicidir (meselâ bk. Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, s. 64-78; İbn Abdülber, I, 756-790; Gazzâlî, II, 219-221).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, II, 210-211; V, 191-192; Wensinck, *el-Mu'cem*, "rhm", "vsl" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "rhm", "vsl" md.leri; *Müsned*, I, 190, 191, 194, 262, 263; II, 160, 194; III, 156, 247, 266, 437; IV, 17, 18, 148, 158; V, 417, 418; VI, 62, 344; Abdullah b. Mübârek, *el-Birr ve's-şıla* (nşr. Mustafa Osman Muhammed), Beyrut 1411/1991; a.e., İstanbul 1998; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), [baskı yeri ve tarihi yok] (Dâru İbn Kesîr), I-II, 336; Hüseyin b. Hasan el-Mervezî, *el-Birr ve's-şıla* (nşr. M. Saîd M. Hasan Buhârî), Riyad 1419; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aḥbâr* (Tavîl), III, 96-113; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, I, 221; VII, 374; İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Meḥâsin ve'l-me-sâvî*, Beyrut 1404/1984, s. 543-568; Mâverî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1978, s. 150-154; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Âdâb* (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1406/1986, s. 27-78; İbn Abdülber, *Behcetü'l-mecâlis*, I, 756-790; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 192-221; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Birr ve's-şıla* (nşr. Âdil Abdülmecvîd – Ali Muavvaz), Beyrut 1413/1993; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, IX, 164-166; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 6; İbn Hacer el-Heytemî, *Esne'l-me'tâlib fi şilati'l-e'karib* (nşr. Hilâf Mahmûd Abdüssemmî), Beyrut 1424/2003, s. 137-138; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut 1412/1991, I, 61; III, 89. MUSTAFA ÇAĞRICI

SİNÂÂT-ı HAMS

(bk. BEŞ SANAT).

SIR

(السِّر)

Sözlükte "saklamak, gizlemek" anlamında masdar ve "saklanan, gizli tutulan, bir şeyin iç yüzü, bir nesnenin özüm, her şeyin en iyisi" gibi anlamlarda isim olan sır kelimesi (çoğulu esrâr, serâir) ahlâk terimi olarak genellikle bir kimsenin saklı tuttuğu, başkalarının öğrenilmesini istemediği, kendisine veya başkasına ait bilgiler için kullanılır. Sırrı saklamaya *kitmân*, *vefâ*, sırrı etrafa yaymaya *ifşâ*, yaptığı şeyleri gizleyen kimseye *sırrî* denir (İbn Düreyd, I, 81; *Lisânü'l-Arab*, "srr" md.; *Tâcû'l-Arûs*, "srr" md.). Râgıb el-İsfahânî'ye göre sırrın iki şekli vardır. İlki bir kimsenin başka birine saklaması talebiyle söylediği sözdür. Bu talep ya sözle veya sır verenin bunu kimsenin duymayacağı bir yerde verme-

si, bir arada bulunduğu başka insanlardan gizleyerek söylemesi gibi davranışlarla olur. İkinci bir kimsenin sadece kendisinin bildiği, başka hiçbir kimseyle paylaşmadığı söz veya yapmak istediği işidir. Sır verme ve verilen sırrı saklama genel olarak toplumda görülen bir durumdur. Bir kimsenin kendi sırlarını başka hiçbir kimseyle paylaşmaması ise bilhassa yöneticiler ve siyaset adamları için gerekli olup bu sırları ancak iradeleri çok sağlam, yürekleri çok geniş olanlar saklayabilir (*el-Müfredât*, “sır” md.; *ez-Zerî’a*, s. 297-298).

Kur’ân-ı Kerîm’de sır kavramı insanın içinde saklı tuttuğu özel durumunu, duyguyu ve düşüncelerini, başkalarından saklayarak söylediği ve duyulmasını istemediği sözleri ve yaptığı işleri ifade etmek üzere on bir âyetle tekil (meselâ bk. el-Bakara 2/235, 274; el-En’âm 6/3; Tâhâ 20/7), bir âyetle çoğul olarak (serâir) geçmektedir. Ayrıca yirmi âyetle aynı kökten fiil ve masdar şekli yer alır (meselâ bk. er-Ra’d 13/10; et-Tahrîm 66/3; Nûh 71/9). Bu âyetlerin bir kısmında, Allah’ın ilminin sınırsızlığını ifade etmek ve insanları uyarmak maksadıyla sır olarak saklanan ve açığa vurulanıyla hiçbir sözün Allah’a gizli kalmayacağı, O’nun sırrı da sırdan daha gizli olanı da bildiği, ilmi karşısında saklı tutulanla açığa vurulanın eşit durumda bulunduğu ifade edilmektedir. Müfessirlerin çoğu, “sırdan daha gizli olan” ifadesiyle (Tâhâ 20/7) insanların içlerinden geçirip dış dünyaya yansıtmadıkları duygu ve düşüncelerin kastedildiğini ileri sürmüştür. Bu ifadeyle ilgili farklı yorumlar hakkında bilgi veren Taberî’ye göre sırdan daha gizli olandan maksat, var olması mümkün bulunmakla birlikte Allah’ın henüz varlık alanına çıkarmadığı, kendi ilminde saklı tuttuğu ve kulları arasında sadece bazı özel kişilere bildirdiği şeylerdir (*Câmî’u’l-beyân*, VIII, 392-394). Sır kavramının yer aldığı bazı âyetlerde ise insanlara gizli veya açıktan hayır yapmaları öğütlenmekte, bunun âhiretteki mükâfatı üzerinde durulmaktadır. Bu âyetlerin birinde, “Allah’ın kitabını okuyanlar, namazı özenle kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda gizli ve açık olarak harcayanlar asla zararlı olmayan bir kazanç umabilirler” buyrulmaktadır (Fâtır 35/29; ayrıca bk. el-Bakara 2/274; İbrâhîm 14/31; en-Nahl 16/75). Târik sûresinde (86/9) kıyamet günü “sırların ortaya döküleceği gün” şeklinde tanımlanmaktadır.

Hadislerde sır saklamanın önemi vurgulanmakta, Hz. Peygamber ile sahâbîlerin bu husustaki tutumlarına ve konuya ver-

dikleri öneme dair bilgiler yer almaktadır (Wensinck, *el-Mu’cem*, “sır” md.). Buhârî’de “Sır Saklama” başlıklı bir bab bulunmaktadır (“İstîzân”, 46). Resûlullah yanlarında üçüncü bir kişi varken iki kişinin gizli konuşmalarını öğütlemiştir (*Müsned*, II, 17); kıyamet gününde Allah’ın huzurunda en kötülerden sayılacak insanlardan birinin de eşinin kendisine verdiği sırları etrafa anlatan kimse olduğunu ifade ederek aile mahremiyetinin önemine dikkat çekmiştir (*Müsned*, III, 69; Müslim, “Nikâh”, 123, 124; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 32). Diğer bir hadiste Hz. Peygamber’in sırrının ve aleniyetinin aynı olduğu bildirilerek onun insanlardan gizleyeceği bir kusurunun bulunmadığına işaret edilmiştir (*Müsned*, VI, 309). Ebû’l-Derdâ’nın anlattığına göre Resûl-i Ekrem en çok Ebû Zer el-Gıfârî’ye güvenir ve sırlarını en çok onunla paylaşırdı (*Müsned*, V, 197). Bir rivayette sahâbeden Huzeyfe b. Yemân “sâhib-i sır” diye nite-lenir (*Müsned*, VI, 449). Hz. Peygamber’in yanında yetişen ve onun sırlarına en çok vâkıf olanlar arasında yer alan Enes b. Mâlik’in anlattığına göre Resûl-i Ekrem kendisine mahfuz bir bilgi vermiş, bu bilgiyi merak edip soran Ümmü Süleym’e Enes, “Bu ikimizin arasında bir sırdır” deyince Ümmü Süleym ona, “Öyleyse Resûlullah’ın verdiği sırrı koru” demiş, Enes de daha sonraları bu sırrı hiç kimseye açıklamamıştır (*Müsned*, III, 109; Müslim, “Fezâ’ilü’s-sahâbe”, 145). Sır kelimesi ibadetlerin, zekât ve sadakaların gizli tutulmasını öğütleyen hadislerde de geçmektedir. Bazı hadis mecmualarında son konuya dair bablar yer alır (Buhârî, “Zekât”, 13; Nesâî, “Zekât”, 68). Resûl-i Ekrem, birinin gizli yaptığı iyiliğin kendi iradesi dışında duyulması halinde bunun iyilik yapanın sevabını eksiltmeyeceğini, hatta ikiye katlanmasına vesile olacağını bildirmiştir (Tirmizî, “Zühd”, 49; İbn Mâce, “Zühd”, 35). Hz. Âişe’nin anlattığına göre Resûlullah kendisini ziyarete gelen kızı Fâtıma’yı yanına oturtup ona bir sır vermiş, Fâtıma ağlamış, bir sır daha verince gülmüştür. Hz. Âişe’nin konuşulanları merak edip sormasına rağmen Fâtıma Resûl-i Ekrem’in sırrını hiçbir zaman yaymadığını söyleyerek bu talebi reddetmiş, ancak Hz. Peygamber’in vefatından sonra bunu Âişe’ye açıklamıştır. Bu rivayete göre Hz. Fâtıma’yı ağlatan şey Resûlullah’ın kendi vefatının yaklaştığını bildirmesi, sevindiren şey ise cennete ilk girecek kadının kendisi olacağını müjdelemesiydi (*Müsned*, I, 10; VI, 77, 240; Buhârî, “Menâkıb”, 25; Müslim, “Fezâ’ilü’s-sahâbe”, 97-99).

Sır kavramı ahlâk ve âdâba dair kitapların konuları arasında yer alır (meselâ bk. İbn Kuteybe, I, 96-100; İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhakî, s. 374-379; İbn Hibbân, s. 187-194; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, s. 99-101; İbn Abdülber, I, 458-466). Ayrıca Mâverdî’nin *Edebü’l-dünyâ ve’l-dîn*’i (s. 295-298), Râgıb el-İsfahânî’nin *ez-Zerî’a ilâ mekârimi’s-şerî’a*’sı (s. 297-298) gibi bazı ahlâk kitaplarında da sır konusuna yer verilmiştir. Sır saklamanın önemli bir ahlâkî ödev olduğuna dikkat çekilen bu eserlerde gerek sır verme gerekse sır saklamayla ilgili ilkeler ve tavsiyeler bulunur; sır saklamama sabırsızlık ve tahammülsüzlükten kaynaklanan bir zaaf ve erdemsizlik, hatta karakter bozukluğu ve hıyanet olarak değerlendirilir (meselâ bk. İbn Hibbân, s. 189-191; Mâverdî, s. 295-296; Râgıb el-İsfahânî, s. 298; Gazzâlî, II, 176). Özellikle İbn Hazm sır saklamamayı alçaklık ve bayağılık sayar, bunun insanlarda görülebilecek en kötü hal olduğunu söyler; hatta böyle bir duruma düşmemek için meclislere katılmamayı öğütler. Çünkü fazla samimiyet tehlikeli sırların ortalığa yayılmasına sebep olabilir; bu tür meclislerde kurulacak samimi ilişkiler en mahrem sırların bile açığa vurulmasına yol açabilir. İbn Hazm şu uyarıda da bulunur: Nice sırlar vardır ki gizlenmesi konusundaki aşırılık onun yayılmasına sebep olabilir (*el-Ahlâk ve’s-siyer*, s. 27, 36, 40, 79). Konuyu kardeşlik hakları çerçevesinde ele alan Gazzâlî kişinin kendisine emanet edilen sırları en yakın dostlarına dahi açmaması, hatta yalan söyleme pahasına bile olsa bu sırları koruması gerektiğini belirtir. Genel bir ilke olarak kişinin başkalarının iyiliklerini anmasını, kusurlarını saklı tutmasını öğütler ve bunu onurlu bir mümine yakışır erdem olarak değerlendirir (*İhyâ*, II, 176-180).

Bazı ahlâk kitaplarında sır saklama yararlılık açısından değerlendirilmiştir. Meselâ İbn Hibbân, *Ravzatü’l-‘uqalâ* ve *nüzhetü’l-fużalâ* adlı eserinde (s. 189, 191) sırlarını titizlikle koruyanların hedefledikleri başarıya ulaşma ve zararlardan korunma hususunda gerekli önlemi almış sayılacaklarını, sırlarını korumayanların ise sonunda pişman olacaklarını ifade eder. Mâverdî’nin *Edebü’l-dünyâ ve’l-dîn*’inde (s. 295) kişinin kendine ait sırları saklaması, hayatta başarılı olmanın ve huzurlu yaşamının en önemli sebeplerinden sayılır. Bununla beraber insan sırlarını başka biriyle paylaşma ihtiyacı duyabilir, nasihat ehli bir dostla konuşarak içinde bulunduğu durumla ilgili olarak onunla istişarede

bulunmak zorunda kalabilir. Mâverîdî sir sahibinin öncelikle güvenilir birini araması gerektiği uyarısında bulunur ve şu ilginç tesbitini ifade eder: Mal konusunda emanet ehli olan her insan sır konusunda güvenilir olmayabilir. Sır saklamak emaneti korumaktan zordur. Bu yüzden sır saklamaya lâyık birini bulmak son derece güçtür. Birine sır vermeden önce onun akıllı, dindar ve ketum bir kişi olup olmadığına bakmak gerekir. Zira bunlar sırları ifşa etmeyi önleyen, güven kazandıran hasletlerdir. İnsanların gizli hallerini öğrenme peşinde koşan kişilere sır vermemek gerekir, çünkü emanete tâlip olanlar genellikle onlara hıyanet etmeye eğilimli kimselerdir. Nihayet çok sayıda insana sır vermek de doğru değildir. Çok sayıda insana sır veren kişi onların bu sırrı ifşa etmelerinden kurtulsa bile minnet altında kalmaktan kurtulamaz. Râgıb el-İsfahânî'ye göre özellikle şu iki sebepten dolayı birine gizli bir sözü bilhassa kalabalıkta söylemekten sakınmak gerekir: 1. Topluluk içinde kendisi hakkında suizanda bulunanlar olabilir; meclistiklerden bazıları kendilerinin aleyhinde konuşulduğunu düşünüp kuşkuya kapılabilir. 2. Meclistikler mehaklarından dolayı işin peşine düşüp sırrını öğrenebilirler. Bu sebeple Hz. Peygamber, "Üç kişi bir mecliste bulunduğunda ikisi kendi aralarında fısıldaşmasın" buyurmuştur (*Müsned*, II, 17), çünkü bu tutum üçüncü şahsı incitir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, Haydarâbâd 1344, I, 81; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "sır" md.; *Müsned*, I, 10; II, 17; III, 69, 109; V, 197; VI, 77, 240, 309, 449; İbn Kuteybe, *Üyûnü'l-lağbâr* (Tavîl), I, 96-100; Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, VIII, 392-394; İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Meâsin ve'l-mesâvî*, Beyrut 1404/1984, s. 374-379; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-uğalâ ve nüzhetü'l-fuzalâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1397/1977, s. 187-194; Mâverîdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1398/1978, s. 295-298; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Âdâb* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1406/1986, s. 99-101; İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer*, Beyrut 1405/1985, s. 27, 36, 40, 79; İbn Abdülber, *Behcetü'l-mecâlis*, I, 458-466; Râgıb el-İsfahânî, *eż-Zer'â ilâ mekârimü's-şer'i'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 297-298; Gazzâlî, *İhyâ's*, II, 176-180.

MUSTAFA ÇAĞRICI

□ TASAVVUF. Sır kelimesi tasavvufta "sadece Allah'ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi" ve "ruhun bir idrak mertebesi" olmak üzere iki anlamda kullanılır. Hz. Peygamber'in, "Benim bildiklerimi bilseydiniz az güler, çok ağlar-

dınız" meâlindeki hadisi (Buhârî, "Küsûf", 2; Müslim, "Şalât", 112) onun bazı özel bilgileri kendisinde sır olarak sakladığını ve ashabına anlatmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Ebû Hüreyre'nin, "Resûl-i Ekrem'den iki ilim aldım. Birini size anlattım; diğerine gelince onu anlatsaydım şu boyun kesilirdi" şeklindeki sözü ile (Buhârî, "İlim", 42) Resûlullah'ın Muâz b. Cebel'e söylediği ve başkalarına anlatmasına izin vermediği özel bilgi hakkındaki rivayetler (Buhârî, "İlim", 49), bazı ince ve anlaşılması zor bilgilerin idrak seviyesi yüksek şahsiyetler arasında eskiden beri muhafaza edildiğini göstermektedir. Bazı tasavvufî eserlerde yer alan, Hz. Ali'nin Resûl-i Ekrem'den aldığı sırları dayanamayıp bir kuyuya anlattığı, bunun üzerine kuyudaki suyun kana dönüştüğü şeklindeki menkıbeler de bu düşüncenin ürünüdür. İlk sûfî müelliflerden Ebû Nasr es-Serrâc, Allah'ın Hz. Peygamber'e üç tür ilim verdiğini, bunlardan birinci ilmin dinin emir ve yasaklarıyla ilgili olup herkese anlatıldığını, ikinci tür ilmin Hz. Ali, Huzeyfe b. Yemân gibi seçkin sahâbîlere bildirildiğini, üçüncü tür ilmin ise hiç kimseye söylenmeyip Resûl-i Ekrem'e mahsus bir sır olarak kaldığını kaydetmiştir. Abdülkerîm el-Kuşeyrî de sûfîlerin kendilerini ait yüksek bilgi ve tecrübelerini hem birbirlerine daha iyi anlatabilmek hem de muhalif olanlardan gizleyebilmek için bazı terimler geliştirdiklerini söyler. Sonraları müellifler eserlerinde bu tür bilgileri sembolik hikâyelerle anlatmışlardır (bk. REMİZ). Farsça tasavvufî eserlerde (meselâ Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*) sır yerine *râz* kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Bir kısım sûfilere göre sır kul ile Hak arasında gizli kalan hallerdir. Bunu ifade etmek için, "Hür insanların gönülleri sırların mezarıdır" ve, "Sırrımı düğmem bilse onu koparı atarım" denilmiştir. İlk dönem sûfilerinden Sehl et-Tüsterî'nin, "Sûfî için üç şey gereklidir: Sırrını korumak, farzını eda etmek, fakrını muhafaza etmek" sözü de bu anlamdadır. Rûzbihân-ı Bakî'ye göre sırrın hakikati dille anlatılamaz. Ârif vasıtasız olarak sırrı bilir ama ifşa edemez. Şah Ni'metullâh-ı Velî sırrı "tasavvuf yolunun başında riyadan kaçınmak için ilmi ve mânevî hali gizlemek, yolun sonunda ise Allah'ta fânî olmak" şeklinde açıklamıştır.

Sır kelimesi tasavvufta ayrıca "ruhun bir idrak mertebesi, kalp içine konmuş bir latife" anlamında kullanılmıştır. Kalp mârifetin, ruh muhabbetin, sır da müşahade-nin mekânıdır. Sehl et-Tüsterî henüz kü-

çük bir çocuk iken dayısının kendisine bir vird öğrettiğini, bu virdde devam ederken önce kalbinde, sonra sırrında bir tatlılık hissettiğini ifade etmiştir. Amr b. Osman el-Mekkî'ye göre Allah bedenlerden 7000 yıl önce kalpleri yaratmış, onları kurb makamında muhafaza etmiş, kalplerden 7000 yıl önce ruhları yaratmış, onları üns bahçesinde saklamış, ruhlardan 7000 yıl önce sırları yaratmış, bunları da vuslat derecesinde muhafaza etmiştir. Sonra sırrı ruha, ruhu kalbe kalbi de beden içine hapsedmiştir. Mekkî'nin bu ifadesine göre kalp, ruh ve sır aynı özün iç içe geçmiş halkaları gibi olup sır ruhun içinde yer alır ve ruhtan daha derin bir boyuttur. Alâüddevle-i Simnânî bu sıralamayı beden, nefis, kalp, sır, ruh, hafî ve latife-i Hakî şeklinde yapmıştır. Bu durumda Simnânî'nin, sırrı ruhun içinde değil kalp ile ruh arasında bir mertebe olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Hüseyin b. Yemân Hüseyinî'ye göre kalp, ruh, sır ve hafî insanın idrak edici latifesinin isimleridir. Latifeye bazı mertebelerde kalp, beşerî kayıtlardan kurtulup daha saf olduğu diğer mertebelerde ruh, saflık artınca sır, olgunlaşınca hafî derler. Letâifteki farklılık öz itibarıyla değildir, özde hepsi birdir, farklılık vasıflarda ve hallerdedir.

Tasavvufta diğer letâifin yanı sıra sır için de bir nur, mekân ve peygamber belirlenmiştir. Sûfilere göre sır Hz. Mûsâ'nın kademi altındadır, yani feyzini onun ruhaniyeti vasıtasıyla alır. Bir diğer ifadeyle Hz. Mûsâ meşrebinde olan sûfiler sır latifesi yoluyla vuslata ererler. Bazılarına göre sırrın nuru yeşil, çoğunluğa göre ise beyaz renklidir. Sırrın yeri de bazılarına göre göğsün sol tarafı ile ortası arasında, bazılarına göre göğsün ortasında, bazılarına göre ise sol memenin iki parmak üzerindedir. Sâlik kalp ve ruhtan sonra sır bölgesine yoğunlaşarak zikre devam eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'*, s. 430, 455-456; Sülemî, *Tabakât*, s. 208; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (nşr. Mahmûd Âbidî), Tahrân 1384 hş., s. 453; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd - Mahmûd b. Şerîf), Kum 1374 hş., s. 57, 121, 167; a.e. (Uludağ), s. 128, 179, 223-224; Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, Beyrut 1988, s. 105-106; Bakî, *Şerh-i Şahtıyyât* (nşr. H. Corbin), Tahrân 1374 hş., s. 574; a.mlf., *Meşrebü'l-ervâh* (nşr. Nazîf M. Hoca), İstanbul 1974, s. 153-154; Ferîdüddin Attâr, *Mantik al-Tayr* (trc. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1990, I, 38, 43; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Letâ'ifü'l-i'lam* (nşr. Saîd Abdülfettâh), Kahire 1416/1996, II, 14-21; Alâüddevle-i Simnânî, *el-'Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve* (nşr. Necîb Mâyîlî Herevî), Tahrân 1362 hş., s. 229-230, 326-328; Ni'metullâh-ı Velî, *Risâle'hâ-yı Hazret-i Seyyid Nûreddin Şah Ni'metullâh-ı Velî* (nşr. Cevâd Nur-